

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده‌ی زبان و ادبیات فارسی

پردیس نیمه حضوری

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

کارکرد اسطوره در شعر کودک و نوجوان در دو دهه ی اخیر

استاد رهنما:

جناب آقای دکتر شیرزاد طایفی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر نعمت‌الله ایران‌زاده

نگارش:

زینب نیکویه

تابستان

۱۳۹۱

« سپاس خداوند را بر آنچه از وجود مبارکش به ما شناسانده و بر آنچه از شکرش به ما الهام فرموده و بر آن درهای دانش که به پروردگاری‌اش بر ما گشوده و بر اخلاص‌ورزی در توحید و یگانگی‌اش ما را رهنمون شده است.»

صحیفه‌ی سجادیه - دعای اول - فراز یازده

پس از سپاس از یزدان پاک که به این بنده‌ی ناچیز توفیق تقریر این صفحات را بخشید، بسیار شایسته است که از زحمات بی‌دریغ استادان ارجمندم جناب آقایان دکتر شیرزاد طایفی به عنوان استاد راهنما و دکتر نعمت‌الله ایران‌زاده به عنوان استاد مشاور سپاسگزاری نمایم.

همچنین از خانواده‌ی عزیزم که بی‌حضور آنان، چنین پژوهشی به انجام نمی‌رسید، قدردانی می‌کنم.

فرم چکیده‌ی پایان نامه‌ی تحصیلی دوره‌ی تحصیلات تکمیلی

نام: زینب

نام خانوادگی: دانشجو: نیکویه

استاد مشاور: آقای دکتر نعمت‌الله ایران‌زاده

استاد راهنما: آقای دکتر شیرزاد طایفی

مقطع: کارشناسی ارشد

رشته: زبان و ادبیات فارسی

دانشکده: پردیس نیمه حضوری

تعداد صفحات: ۲۳۶

عنوان پایان نامه: کارکرد اسطوره در شعر کودک و نوجوان در دو دهه‌ی اخیر

کلید واژه‌ها: اسطوره، ادبیات، شعر، کودک، نوجوان، ادبیات معاصر فارسی.

چکیده

شعر و نظم جایگاهی ویژه نزد کودک و نوجوان دارد، و از ابتدای زندگی بشر با او همراه بوده است. از طرف دیگر اساطیر می‌توانند نقشی سرنوشت‌ساز در شکل‌گیری هویت کودکان داشته باشند؛ پس پیوند این دو می‌تواند نقشی شایسته در آموزش کودکان ایفا کند.

موضوع این پژوهش «کارکرد اسطوره در شعر کودک و نوجوان در دو دهه‌ی اخیر» است که منظور از دو دهه‌ی اخیر دهه‌های هفتاد و هشتاد می‌باشد، و هدف از آن ارزیابی کارکرد‌های اساطیر در اشعاری است، که برای کودک و نوجوان سروده شده است. ابزار گردآوری مطالب در این پژوهش کتابخانه بوده است. ابتدا کتاب‌ها و مقالات مربوط به موضوع جمع‌آوری شده و پس از مطالعه و فیش‌برداری، فصل‌بندی و مرتب‌گردیده‌اند. همچنین تعدادی از کتاب‌های شعر کودک و نوجوان از نظر اسطوره‌شناسی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

متأسفانه کاربرد اساطیر در شعر کودک و نوجوان بسیار ناچیز است و به این موضوع بی‌توجهی شده است در حالی که اساطیر می‌توانند مضامینی بکر در اختیار شاعران قرار دهند. استفاده از اسطوره‌ها می‌تواند به کودکان در هم‌ذات‌پنداری با الگوهای مناسب‌یاری رساند. همچنین پرورش قوه‌ی تخیل کودکان از دیگر فواید بی‌شمار اسطوره‌ها است.

شعر کودک و نوجوان به شدت دست‌خوش تکرار شده است. اساطیر می‌توانند با ایجاد مضامین نو، آغازگر تحوّل شگرف در شعر کودک و نوجوان باشند.

واژگان کلیدی: اسطوره، ادبیات، شعر، کودک، نوجوان، ادبیات معاصر فارسی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	مقدمه
	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱ هدف پژوهش
۳	۲-۱ پیشینه‌ی پژوهش
۴	۳-۱ روش پژوهش
	فصل دوم: تخیل
۶	۱-۲ درآمد
۶	۲-۲ تخیل و کودک
	فصل سوم: فانتزی
۱۴	۱-۳ درآمد
۱۴	۲-۳ تعریف فانتزی
۱۸	۳-۳ نخستین فانتزی‌های ایران و اروپا
۱۹	۴-۳ شخصیت‌ها در فانتزی
	۵-۳ شاهنامه و فانتزی
۲۱	۱-۵-۳ داستان هفت خان رستم

۲۹ ۲-۵-۳ رویین تنی اسفندیار

۳۱ ۳-۵-۳ سیمرغ

۳۴ ۴-۵-۳ ضحاک

فصل چهارم: کودک و ادبیات کودک

۳۸ ۱-۴ درآمد

۳۸ ۲-۴ مفهوم کودکی

۳۹ ۳-۴ کودکان در سده‌های اولیه‌ی اروپا

۴۰ ۴-۴ کودکان در ایران باستان

۴۰ ۵-۴ کودکان در جامعه‌ی صنعتی

۴۱ ۶-۴ پیدایش ادبیات کودک و نوجوان

۴۳ ۷-۴ تعریف ادبیات کودک و نوجوان

۴۴ ۱-۷-۴ تعریف ادبیات کودک از دیدگاه هنری

۴۴ ۲-۷-۴ تعریف ادبیات کودک از دیدگاه آموزشی

۴۵ ۳-۷-۴ تعریف ادبیات کودک از دیدگاه تاریخی و فرهنگی

۴۷ ۸-۴ اهمیت کودک و ادبیات کودک و نوجوان

۵۱ ۹-۴ ادبیات کودک و نوجوان در ایران

۵۱ ۱-۹-۴ پیش از اسلام

- ۵۲ ۲-۹-۴ پس از اسلام تا نهضت مشروطه (۱۲۸۰ ه. ش)
- ۵۳ ۳-۹-۴ پس از نهضت مشروطه (۱۲۸۰ تا ۱۳۴۰)
- ۵۶ ۴-۹-۴ از سال ۱۳۴۰ تا پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۵۷)
- ۵۷ ۵-۹-۴ پس از پیروزی انقلاب اسلامی تا ۲۵ سال بعد
- ۶۰ ۱۰-۴ تفاوت ادبیات کودکان و نوجوانان با ادبیات بزرگسالان

فصل پنجم: شعر کودک و نوجوان

- ۶۴ ۵-۱ درآمد
- ۶۵ ۲-۵ تعریف شعر کودک و نوجوان
- ۶۵ ۳-۵ برتری نظم بر نثر برای کودک و نوجوان و اهمیت نظم
- ۶۸ ۴-۵ شعر کودک و نوجوان از ابتدا تا به امروز
- ۶۹ ۱-۴-۵ شعر کودک و نوجوان پس از انقلاب اسلامی
- ۷۰ ۵-۵ سخنی درباره‌ی شاعر، شعر و خواننده‌ی شعر کودک و نوجوان
- ۷۵ ۶-۵ بایدها و نبایدها در شعر کودک و نوجوان

فصل ششم: اسطوره

- ۷۹ ۱-۶ درآمد
- ۷۹ ۲-۶ تعریف اسطوره

۸۶	۳-۶ معنای لغوی اسطوره
۸۸	۴-۶ کارکرد اسطوره
۸۹	۱-۴-۶ تأیید یا ارزشگذاری
۹۰	۲-۴-۶ توصیف
۹۰	۳-۴-۶ درمان، بهبود، الهام
۹۱	۵-۶ انواع اساطیر
۹۱	۱-۵-۶ اساطیر ریشه و بن
۹۱	۲-۵-۶ اساطیر رستاخیزی
۹۲	۳-۵-۶ اساطیر نجات‌بخشی
۹۲	۴-۵-۶ اساطیر ایزدان و باشندگان متعال
۹۳	۵-۵-۶ اساطیر پیامبران و قدّيسان
۹۳	۶-۵-۶ اساطیر کاهنان و شهریاران
۹۴	۷-۵-۶ اساطیر بخت و تقدیر
۹۴	۸-۵-۶ اساطیر باززایی و نوشدگی
۹۵	۹-۵-۶ اساطیر یاد و فراموشی
۹۵	۱۰-۵-۶ اساطیر پهلوانان
۹۵	۱۱-۵-۶ اساطیر جانوران و گیاهان

- ۹۶ ۶-۵-۱۲ اساطیر عصر نوین
- ۹۷ ۶-۶ اهمیت اسطوره‌ها و فواید آن‌ها
- ۹۹ ۶-۷ زمان و مکان در اسطوره
- ۱۰۱ ۶-۸ جایگاه اسطوره در جهان امروز
- ۱۰۱ ۶-۹ اسطوره‌های ایرانی
- ۱۰۲ ۶-۱۰ اساطیر، جامعه‌پذیری و مشکل امروز
- ۱۰۳ ۶-۱۱ اسطوره و افسانه

فصل هفتم: کارکرد اسطوره در شعر کودک و نوجوان

- ۱۰۷ ۷-۱ درآمد
- ۱۰۷ ۷-۲ همراهی دیرینه‌ی اسطوره و ادبیات
- ۱۱۲ ۷-۳ جاندارپنداری
- ۱۱۲ ۷-۳-۱ جاندارپنداری نزد کودکان
- ۱۱۴ ۷-۳-۲ جستجوی امنیت
- ۱۱۵ ۷-۴ تنش‌های درونی کودکان و ادبیات فانتزی
- ۱۱۸ ۷-۵ غلبه بر دیو درون
- ۱۱۹ ۷-۶ نخستین گونه‌ی ادبیات کودک: ترانه‌ها

- ۱۲۱ ۷-۷ ادبیات نمایشی
- ۱۲۱ ۷-۷-۱ ترانه- بازی‌های نمایشی
- ۱۲۲ ۷-۷-۲ نمایش‌های سنتی، آیینی
- ۱۲۳ ۷-۷-۳ نمایش‌های اجتماعی- انتقادی
- ۱۲۳ ۷-۷-۴ نمایش عروسکی
- ۱۲۵ ۷-۸ شاهنامه، سندی برجسته از کارکرد اسطوره برای کودکان و نوجوانان
- ۱۲۷ ۷-۹ خشونت در اسطوره و افسانه
- ۱۲۹ ۷-۱۰ اهمیت اسطوره‌ها برای کودکان و نوجوانان و ادبیات آنها
- ۱۳۱ ۷-۱۱ نقش اسطوره در ادبیات کودک و نوجوان
- ۱۳۴ ۷-۱۲ چرا در ادبیات کودک اسطوره‌سازی نداشته‌ایم؟
- ۱۳۶ ۷-۱۳ چرا اسطوره‌های خیالی غرب رونق یافت؟
- ۱۳۷ ۷-۱۴ هری پاتر
- ۱۳۹ ۷-۱۴-۱ تحلیل ساختاری داستان هری پاتر
- ۱۴۱ ۷-۱۴-۲ تخیل‌شناسی فانتزی هری پاتر
- ۱۴۲ ۷-۱۴-۳ تحلیل کارکردی داستان هری پاتر
- ۱۴۴ ۷-۱۵ بن‌مایه‌های اسطوره‌ای در ادبیات کودک
- ۱۴۵ ۷-۱۵-۱ بن‌مایه‌های نور و تاریکی

۱۴۵	۲-۱۵-۷ بن‌مایه‌ی ایزد بانو
۱۴۶	۳-۱۵-۷ بن‌مایه‌ی گاو
۱۴۶	۴-۱۵-۷ بن‌مایه‌ی دیو
۱۴۷	۵-۱۵-۷ بن‌مایه‌ی اژدهاکشی
۱۴۸	۶-۱۵-۷ بن‌مایه‌ی آیین گذار
۱۴۹	۱۶-۷ عناصر اسطوره
۱۴۹	۱-۱۶-۷ داستان‌های ریشه‌دار
۱۵۱	۲-۱۶-۷ تاریخ یا شبه تاریخ
۱۵۲	۳-۱۶-۷ علم یا شبه علم
۱۵۴	۴-۱۶-۷ واقعیت یا تخیل
۱۵۵	۵-۱۶-۷ اسطوره‌سازی
۱۵۷	۶-۱۶-۷ اسطوره‌های نوین
۱۶۰	۱۷-۷ نگارش بر اساس اسطوره‌ها
۱۶۰	۱-۱۷-۷ احیای متون اسطوره‌ای
۱۶۱	۲-۱۷-۷ ساده‌سازی اسطوره‌ها
۱۶۲	۳-۱۷-۷ بازآفرینی اسطوره‌ها

- ۱۶۲ ۷-۱۷-۴ اقتباس از اسطوره‌ها
- ۱۶۳ ۷-۱۷-۵ طنزهای اسطوره‌ای
- ۱۶۳ ۷-۱۷-۶ اسطوره‌شکنی
- ۱۶۴ ۷-۱۸ کارکرد اسطوره
- ۱۶۷ ۷-۱۹ سادگی پیام در قصه‌های اسطوره‌ای
- ۱۶۷ ۷-۲۰ اسطوره و انتقال میراث فرهنگی و هویت ملی

فصل هشتم : بررسی چند کتاب شعر کودک و نوجوان

- ۱۷۰ ۸-۱ درآمد
- ۱۷۰ ۸-۲ بررسی اشعار کودک و نوجوان
- ۱۷۰ ۸-۲-۱ ابر اومد، باد اومد
- ۱۷۵ ۸-۲-۲ هاجستم و واجستم
- ۱۷۵ ۸-۲-۳ دنیا چگونه شکل سيب است؟
- ۱۷۷ ۸-۲-۴ آقای تابستان
- ۱۷۹ ۸-۲-۵ جُم جمک
- ۱۸۳ ۸-۲-۶ ماه نو، نگاه نو
- ۱۸۴ ۸-۲-۷ کلاغه کجاست؟ روی درخت!

۱۸۵	۸-۲-۸ کاش حرفی بزنی
۱۸۷	۹-۲-۸ باز با باران
۱۸۸	۱۰-۲-۸ سرخ و صورتی
۱۹۱	۱۱-۲-۸ خنده ی آینه
۱۹۳	۱۲-۲-۸ شاعر و شب بو
۱۹۴	۱۳-۲-۸ شاپرک میوه ی آسمان
۱۹۵	۳-۸ گزیده ی مجموعه های شعر فارسی
۲۲۱	نتیجه گیری
۲۲۴	فهرست منابع و مأخذ

مقدمه

دانش اسطوره‌شناسی، دانشی جوان در دنیاست و در قرن نوزدهم میلادی با تلاش دانشمندان علوم دیگر چون: جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، مردم‌شناسی و زبان‌شناسی، رشد چشمگیری یافت. با تلاش این اندیشمندان، لایه‌های تاریک معانی اسطوره‌ها کنار رفت و امروزه بر خلاف گذشتگان، دیگر اسطوره، افسانه، قصه و سخن بیهوده و داستان شاعران تلقی نمی‌شود.

به تصریح اسطوره‌شناسان بزرگ، اسطوره نگاه و بینش مردمان بدوی به طبیعت و پدیده‌های جهان است. در فرهنگ‌های ابتدایی، بینش اساطیری، نیازهای عقیدتی، اخلاقی، قوانین اجتماعی و . . . مردمان عصر اساطیری را برآورده می‌کرد.

تلاش جامعه‌شناسان و مردم‌شناسان در کشف معانی اسطوره و تأثیر آن بر زندگی اجتماعی مردم، نشان می‌دهد بر خلاف آنچه مردمان عصر حاضر می‌پندارند، اسطوره‌ها هیچ‌گاه نمرده‌اند، بلکه خود را در قالب آیین‌ها، حماسه‌ها، هنر، آداب و رسوم، فولکور و . . . زنده نگه داشته‌اند.

شاید انسان عصر حاضر زمانی که با خرد امروزی به روایت‌های اساطیری می‌نگرد، آن را افسانه و خرافه می‌پندارد؛ اما این احتمال نزد کودکان ضعیف‌تر است. کودک و نوجوان با تخیل والایی که دارد، نسبت به بزرگسالی که دل مشغولی‌های زندگی روزمره او را در خود هضم کرده است، اسطوره‌ها را بسیار راحت‌تر می‌پذیرد.

از آنجا که انسان با نظم آشنایی دیرینه دارد (لالایی‌ها) و ارتباط بهتری با آن برقرار می‌کند، بسیار شایسته است که اسطوره‌ها برای کودکان و نوجوانان به صورت نظم در آید، تا آنان بتوانند به بهترین شکل از اسطوره‌های ایرانی بهره‌مند شده، از آن‌ها لذت ببرند.

۱-۱ هدف پژوهش

برخلاف انگیزه‌ها و مقاصد شخصی یک پژوهشگر، در انجام یک کار تحقیقاتی، اهداف پژوهش به انواع معرفت تولید شده در تحقیق مربوط می‌شود.

هدف از اجرای این پژوهش، شناخت اساطیر در شعر کودک و نوجوان در دو دهه ی اخیر (دهه های ۷۰ و ۸۰) است، سپس کارکردی که اسطوره‌ها می‌توانند در نظم داشته باشند.

اهداف جزئی :

- آشنایی با اسطوره و ارزش ادبی آن در ادبیات کودک و نوجوان.

- آشنایی با شعر کودک و نوجوان.

- جستجوی پیوند های بین اسطوره و شعر کودک و نوجوان.

- تبیین دلایل کارکرد کمتر اسطوره در آثار کودک و نوجوان.

۲-۱ پیشینه‌ی پژوهش

از آنجا که پژوهشی جامع و کامل در این باره انجام نگرفته است، نویسنده کوشیده پژوهش خود را در این زمینه تدوین کند.

برای احاطه‌ی بیشتر به موضوع، ابتدا سه پایان‌نامه‌ی دانشجویی با محوریت اسطوره، مورد مطالعه قرار گرفت. منابعی که یاریگر این رساله بوده‌اند، شامل: تاریخ ادبیات کودک و نوجوان، شناخت ادبیات کودکان و فرهنگ اساطیر و منابعی دیگر بوده‌اند، که یادآوری آن‌ها در این مجال نمی‌گنجد.

۱-۳ روش پژوهش

روش پژوهش در تدوین رساله‌ی حاضر به طور مجمل، بدین قرار است:

با توجه به اینکه ابزار پردازش این پایان‌نامه، کتابخانه است، در آغاز به مطالعه‌ی منابع گوناگون، اعم از کتاب‌ها، نشریات، مقالات و . . . پرداخته شده، سپس با گردآوری فیش‌های متعدد و دسته‌بندی آنها، به شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی، به نقد و بررسی و تحلیل همه‌جانبه‌ی مطالب پرداخته‌ایم.

۲-۱-۱ درآمد

« شاید تخیل، عاملی پیش پا افتاده یا سطحی محسوب شود، اما روان‌شناسان معتقدند که تشکیل "من" در ابتدا به صورت نظامی تخیلی آغاز می‌شود و تا بزرگسالی ادامه می‌یابد و در نهایت، تصویر ذهنی کودک از فردیت خود و هویت انسانی‌اش، در شبکه‌ای از ارتباطات و مناسبات اجتماعی همراه با رفتارهای ناخودآگاه کودک، هویت فرهنگی و اجتماعی کودک را شکل می‌دهد.» (پاک‌پور، ۱۳۹۰: ۱۱۱)

« خلق اولین متن‌های ادبی در جهان (افسانه‌ی گیلگمش، ایلید و ادیسه‌ی هومر، شاهنامه‌ی فردوسی و . . .) به مدد نیروی تخیل آدمی بود که میسر شد؛ چرا که هنوز نمی‌توان برای بسیاری از آرزوها و امیدهای انسان، وجه حقیقی متصور شد و ناگزیر، برای عبور از این حدودمرزی که گذر از ناممکن را سد می‌کند، باید از قدرت تخیل یاری گرفت و تحقق آرزوهای دوردست را در سرزمین‌های رویایی به نظاره نشست.

در پی همین نیاز بشر بود که گونه‌ای از تخیل و فانتزی در ادبیات شکل گرفت که با مکتوب کردن، تصاویر خیالی و رویای ناممکن بشر را ممکن می‌کرد و نیروهای شگفت‌انگیز و جادوهای سحرآمیز، در خدمت انسان قرار می‌گرفتند، تا وی شاهد تحقق پاره‌ای از آرزوهای خویش باشد.» (میرغیائی، ۱۳۸۸: ۴۳)

از آنجا که وجود عنصر تخیل برای کشف و درک اساطیر لازم است و تخیل عضو جدانشدنی از دوران کودکی و نوجوانی است، بنابراین فصلی را به بررسی تخیل در زندگی کودک اختصاص دادیم.

۲-۲ تخیل و کودک

« تخیل قدرتی تجسمی، شگفت‌آور و بی‌نهایت در انسان است که دنیای رنگارنگ اسطوره‌ها و افسانه‌ها را به ما شناسانده، شاعران و هنرمندان را به زیباشناسی و آفرینش رهنمون ساخته، دانشمندان را زودتر از تئوری‌های